

BRATKO KREFT, PORTRETI

Knjige kakor Kreftovi »Portreti«¹ so dokaj redek pojav na našem knjižnem trgu. Esejistike, ki temelji na znanstvenem proučevanju in zbiranju gradiva, je pri nas sploh malo, medtem ko zavzema ta književna zvrst pri drugih narodih pomembno mesto. Zato je ta knjiga v toliko večji meri vredna pozornosti.

Prednost tega dela je v tem, da družni njegov avtor znanje literarnega zgodovinarja s temperamentom ustvarjalnega umetnika. Zato nosi v mnogo večji meri njegov osebni pečat kakor večina spisov, ki obravnavajo literarne pojave iz preteklosti in sedanosti. To mu daje svojevrsten čar, dasiravno prav zaradi tega ne smemo v vsakem eseju iskati zaključenega in popolnega orisa dela določenega pisatelja, orisa, kakršnega bi podal nekdo, ki bi se snovi lotil samo kot znanstvenik. V »Portretih« namreč čisto razločno opazimo, kaj je posebno privlačilo Krefta umetnika, čemu je posvečal največjo pozornost. Skratka, vidimo Krefta dramatika in gledališkega človeka, ki ga močno zanima zlasti dramski opus obravnavanih pisateljev. To je očitno, postavim, v študiji o Puškinu, kjer je podal tako izčrpno analizo te plati ustvarjalnosti velikega ruskega pesnika, kakršne v slovenski literaturi še nimamo, ter tako izpričal svoje neizmerno občudovanje do tvorca »Borisa Godunova«. In prav to osebno navdušenje daje temu — in še drugim esejem — posebno privlačnost.

Kreftova knjiga je razdeljena na tri neenake dele: na začetku so tri študije o jugoslovanskih pisateljih (Primož Trubar, Miroslav Krleža in Jovan Jovanović-Zmaj), njim sledi najobsežnejši del, ki riše portrete ruskih književnikov, zaključuje pa jo esej o E. Zolaju. Kakor pravi v spremni besedi pisec sam, so te študije nastale večinoma v povojnih letih, razen tiste o Puškinu, ki je nova redakcija eseja, napisanega leta 1937 ob stoletnici pesnikove smrti, in »Fragmentov o M. Krleži«.

Težišče knjige je potemtakem na portretih ruskih pisateljev. Le-ti so razvrščeni po kronološkem redu: Puškin, Gončarov, Turgenjev, Ostrovski, Čehov, Gorki, A. N. Tolstoj in Šolohov. Ta izbor, ki ne obsega vseh vrhov ruske književnosti, je bržkone narekovalo piščevo osebno zanimanje za problematiko literarnega ustvarjanja, kakršna se zrcali v delih posameznih pisateljev, in privlačnost, ki jo imajo zanj ta ali ona dela. V naši kritiki je bilo izraženo obžalovanje, da nam avtor ni naslikal portreta, na primer, L. Tolstoja, kar je nedvomno škoda, vendar je treba pomisliti, da nosi pričujoča knjiga naslov »Portreti«, ne pa »Zgodovina ruske književnosti«. Pač pa bi bil avtor gotovo uvrstil v svoj izbor esej o Dostojevskem, ki ga je objavil letos ob petinsedemdesetletnici smrti tega pisatelja, če bi to bilo — zaradi pogojev dela v tiskarnah — tehnično mogoče. Bilo bi nedvomno zelo zanimivo primerjati Kreftovo gledanje na tega najbolj svojevrstnega in najbolj spornega izmed velikih ruskih pisateljev 19. stoletja z gledanjem pokojnega profesorja

¹ Bratko Kreft, Portreti. Cankarjeva založba. Ljubljana 1956.

Prijatelja, avtorja doslej najpomembnejše študije o Dostojevskem v slovenskem jeziku. Lahko bi ugotovili precej razlik, ki izvirajo iz različnih svetovnonazorskih, literarnozgodovinskih in estetskih koncepcij obeh raziskovalcev, hkrati pa bi opazili, kako je čas obrusil premnogo ostrino filozofskih pogledov Dostojevskega ter nam pomagal, da razločneje vidimo umetnika. Vse to bi bilo prav zanimivo, a tudi tisto, kar je zbrano v tej knjigi, je pomemben prispevek k poznavanju ruske književnosti.

Študija o Puškinu, ki avtor z njo začena vrsto portretov iz ruske literature, govori — kakor rečeno — o Puškinu-dramatiku. Avtor sam pravi, da je večina raziskovalcev njegovo dramsko ustvarjanje v precejšnji meri zemarila, pač spričo pomembnosti Puškinove proze in zlasti lirike. To krivico, kakor pravi, hoče zdaj popraviti. In res, kljub temu, da je napisal ta prispevek za pesnikovo stoletnico in je bil potemtakem precej vezan, je podal obširno in temeljito analizo ne samo »Borisa Godunova«, ampak tudi tako imenovanih »malih tragedij« in celo načrtov, hkrati pa pokazal Puškinov odnos do ruskega gledališča njegovega časa in do dramatike nasploh. Skratka, v tem eseju spoznamo sicer manj znano, a nič manj pomembno plat Puškinovega ustvarjanja, hkrati pa velikansko vlogo, ki jo je odigrala tragedija »Boris Godunov«, s katero je Puškin ubral v ruski dramatiki do tedaj neznan pot. (Kreft imenuje to tragedijo enega izmed vrhov ruske in svetovne dramatike sploh.) Po obsežnosti zbranega gradiva, po konceptu in po metodi obravnavanja nam ta razprava v večji meri kakor druge kaže Krefta literarnega zgodovinarja.

Esej o Gončarovu daje zaokroženo podobo tega svojevrstnega pisatelja, počasnega, konservativnega samotarja, ki se je udeleževal ideoloških bojev svojega časa v mnogo manjši meri kakor njegovi ruski literarni sodobniki. Gončarov je njihovo početje opazoval iz varnega zavetja svoje delovne sobe, oziroma uradniške pisarne. Toda, čeprav je bil sovražnik nereda in razburjanja, slednjic le ni strpel, ampak je posegel vanje z njemu samemu najljubšim, a umetniško najmanj uspelim svojim delom, z romanom »Obrov«. Portret, ki ga je naslikal Kreft, je silno plastičen, zlasti takrat, ko govori o dveh plateh značaja Gončarova, kakor se zrcalita v liku Aleksandra Adujeva v povesti »Običajna zgodba« in v liku glavne osebe romana »Oblomov«. Ta študija sicer ne prinaša novega gradiva, pač pa je zanimiva Kreftova interpretacija romana »Obrov« in njegovega glavnega junaka Marka Volohova, v kateri se močno razhaja z mnenjem večine drugih literarnih zgodovinarjev, ki na temelju tega romana očitajo Gončarovo nazadnjaštvo in neprijazen odnos do ruskega naprednega gibanja sredine preteklega stoletja, trditev, s katero se Kreft ne strinja.

Avtorjeva naklonjenost do pisateljev, ki jih obravnava, je očitna zlasti v eseju o Turgenjevu, za čigar pravičnejšo oceno se tu bori z nekaterimi njegovimi kritiki, posebno z J. Ajhenvaldom. Če ugotovimo, da govori Kreft o Puškinu predvsem z občudovanjem, tedaj prevladuje v njegovem pisanju o Turgenjevu (in Čehovu) toplina. S to je prežeta analiza njegovega umetniškega dela in podoba značaja in usode tega simpatičnega, šibkega in v bistvu zelo nesrečnega človeka. Avtor je zadel bistvo Turgenjeva umetnika, poeta, ki ga je njegova burna doba hkrati privlačevala in odbijala, pokazal je njegovo osebno tragedijo in notranjo razklanost. Obravnava sicer predvsem njegove romane, izmed novel pa le tiste, v katerih se umetnik bori zoper

ilačanstvo, in pa tako imenovane fantastične novele iz zadnjega razdobja pisateljevega življenja, ki v njegovem celotnem opusu sodijo med najbolj sporna poglavja. A prav to so dela, ki so zanj najbistvenejša, dela, v katerih se nam kažejo najbolj značilne poteze njegovega umetniškega ustvarjanja. Zelo zanimive so tudi tiste strani, kjer avtor govori o odnosih Turgenjeva do francoskih pisateljev ter obravnava njegove poglede na naturalizem. Pri tem skuša Kreft osvetliti vprašanje te književne smeri kot take, vprašanje, ki je povzročilo v literarni zgodovini in teoriji precej sporov, ter zavzeti do njega tudi svoje osebno stališče. Zdi se mi pa, da Kreft preveč poudarja, da je bil Turgenjev predvsem umetnik, ne pa mislec (v tem se strinja z ruskim znanstvenikom Gruzinskim), kar ni povsem točno. Bil je tudi to, samo ne tako, kakor so to od njega zahtevali ruski revolucionarni demokrati v sredini preteklega stoletja. V tem obsegu (razprava je bila napisana kot uvod k Izbranim spisom Turgenjeva v slovenskem prevodu) avtor seveda ni mogel natančno orisati Turgenjeva kot kronista ideoloških tokov svoje dobe in pokazati njegovo družbeno vlogo tudi po izidu »Lovčevih zapiskov«. Za kaj takega mu je manjkalo prostora, a tudi marsikatera dela, ki prinašajo potrebno gradivo, takrat še niso bila objavljena oziroma niso bila dostopna (na primer: Veksler: Turgenjev i političeskaja borba šestidesjatih godov; Granjard: Tourgénev et les courants politiques et sociaux de son temps). Vendar je v »Portretih« Turgenjev trdno zasidran v svojem okolju in času, kajti avtorju se je posrečilo dati strnjeno podobo dobe, kar je pri tako izrazitem zastopniku rodu štiridesetih let (po terminologiji ruske literarne zgodovine), kakršen je bil Turgenjev, pač nujno.

V eseju o Ostrovskem se avtor ni omejil le na analizo njegovih del, marveč je pokazal tudi Ostrovskega kot organizatorja ruskega gledališkega življenja tiste dobe, katerega podobo je razgrnil pred nami. Prav v tej študiji namreč vidimo, kako važno je za literarnega zgodovinarja globlje poznavanje zakonov dramatik, saj bi bilo brez tega obravnavanje pisatelja, ki je pisal skoraj izključno drame, v marsičem nepopolno. Tako je ta njegov »drugi poklic« nedvomno Kreftova velika prednost.

V obsežno razpravo o Čehovu je avtor vložil mnogo osebne prizadetosti in topline. Očitno je, da ima Čehova zelo rad, in prav zato se mu je posrečilo, pokazati privlačnost tega neizmerno očarljivega pisatelja in človeka, njegov humanizem, notranjo čistost in prizanesljivo modrost. Čehov je glasnik ruskega malomeščanskega izobraženstva, pisatelj mrke, sive dobe, ki kljub vsemu ni izgubil čuta za humor in neke tihe, nevsiljive vere v sicer tako pogosto šibke in nespametne ljudi. Vse to stopi bralcem Kreftove knjige jasno pred oči. To je res portret, v katerem umetnikovo čustvo preglasi erudicijo literarnega zgodovinarja, čeprav tudi te ne manjka, saj najdemo v razpravi poleg estetske analize umetnosti Čehova tudi kratek oris razvoja novele v ruski književnosti. Seveda, največ avtorjevega zanimanja velja Čehovu-dramatiku, čigar drame obravnava posebno natančno. To je tudi razumljivo spričo vedno večjega pomena, ki ga imajo le-te na sodobnem odru, in naraščajočega vpliva Čehova na sodobne dramske pisatelje, zlasti v anglosaškem svetu.

V eseju o Gorkem je najzanimivejše to, da nam v njem avtor govori o Gorkem dramatiku, ki ga pri nas, razen maloštevilnih del, manj poznamo, hkrati pa oriše razvoj Umetniškega gledališča Stanislavskega in Nemiroviča-

Dančenka, ki je tesno povezano z imenom Gorkega. S tem je zaključen neke vrste pregled ruske dramatike, ki se kakor rdeča nit vleče skozi poglavje o ruski književnosti. V eseju o Puškinu obravnava uvodoma zgodnjo dobo z epigoni francoskega klasicizma in avtorji bombastičnih domoljubnih tragedij, govori o nastanku samobitne ruske drame s Fonvizinom, Gribojedovom in Gogoljem, dokler ne preide na Puškina, ki ga tolikanj ceni. V naslednjih študijah nas vodi preko Ostrovskega in prvih poizkusov sodobne psihološke drame pri Turgenjevu do vrha, ki ga ruska drama doseže s Čehovom, in zaključí z Gorkim, pri katerem obravnava tudi njegova manj znana dela z vsemi njihovimi značilnimi potezami in svojevrstno zgradbo. Pri tem se vsiljuje misel, da Kreft nemara pretirava umetniški pomen nekaterih dram, ki so verjetno bolj ilustracije neke teze kakor umetnine. Seveda, pri nas je o tem težko soditi. Vsekakor je avtor močno poudaril družbeni pomen Gorkega kot glasnika novih idej in ljudi v ruski literaturi in doslednega revolucionarnega borca. Kot literarni zgodovinar se je držal trdo oprijemljivih dejstev, ne da bi jih natančneje razlagal in se opredeljeval.

Gorki je vez med klasično rusko literaturo 19. stoletja in med novejšo, sovjetsko. Tej sta posvečena naslednja dva eseja, ki obravnavata A. N. Tolstoja in M. Šolohova. O Tolstoju govori na kratko in kaže iskanja in zamotano umetniško in življenjsko pot tega zelo mnogostranskega pisatelja. Avtor ga nedvomno občuduje, vendar mu je očitno manj pri srcu kakor njegov mlajši sodobnik M. Šolohov. Slednjega označuje Kreft kot pisatelja, ki ga je njegova umetniška individualnost silila, da je nadaljeval tradicijo ruske klasične književnosti, in sicer v času, ko so hoteli ustvariti neko novo, od prejšnje neodvisno kulturo. Primerja ga z Levom Tolstojem, kar sicer ni novo, pomembno pa se mi zdi, da je poleg podobnosti podčrtal tudi razlike, ki tudi niso majhne, a o katerih je po navadi manj govora. Predvsem ugotavlja, da je Šolohov — kljub dokaj razširjenemu mnenju — po svoji tematiki mnogo ožji ko Tolstoj, čeprav je njegovo gledanje na ljudi in dogodke naprednejše, bolj neposredno in nemara tudi bolj trezno. A kot umetnik je v marsičem Tolstoju enakovreden, zlasti po svojem poštenem, neizprosнем iskanju resnice. Kajti Šolohov je izredno odkrit in pogumen pisatelj, ki o človeku mnogo ve in si to tudi upa povedati. In slednjič — in to je avtor študije o njem zapisal s posebnim priznanjem — je pisatelj, ki se je lotil revolucionarne tematike tako, kakor se je lahko loti samo zelo velik umetnik, trdno prepričan o pravilnosti nazorov, katere izpoveduje.

Posebej stoji v knjigi obširna študija o E. Zolaju, ki je tu edini zastopnik zahodnoevropske književnosti. Tu imamo opraviti z zaključeno podobo vodilnega francoskega naturalista. Avtor natančno obravnava njegovo življenje in delo, razčlenjuje njegov umetniški in družbeni pomen, hkrati pa govori o osnovnih načelih naturalistične estetike in o umetniških prijemih romanspiscev — zastopnikov te književne smeri. Samega Zolaja označuje kot humanista in borca za napredne ideale in pobija napačne predstave o naturalizmu, ki so, žal, še vedno marsikje v veljavi. In prav s tem bo Kreftova razprava precej pomagala razbistriti pojme.

Prvi del knjige, ki obravnava jugoslovanske pisatelje, vsebinsko ni enoten. Tvorijo ga tri študije. Na čelu je esej o Primožu Trubarju, ki ga avtor, na temelju analize takratnih družbenih in kulturnih razmer, kaže predvsem kot prosvetitelja in slovenskega domoljuba, ne da bi se spuščal v

izrazito literarnozgodovinsko analizo. Kot prosvetitelj je predvsem tudi orisan J. Jovanović-Zmaj, ki mu je posvečen zadnji esej v tem poglavju. Napisan je zelo prikupno, s smislom za družbeno ozračje, ki je ustvarilo Zmaja, za življenjski stil zgodnjega meščanstva nerazvitega naroda. Avtor kaže silno mnogo razumevanja za tega malce naivnega in v svojem naprednem humanizmu prikupnega srbskega klasika, ki je pod njegovim peresom postal za sodobnega slovenskega bralca kaj več kot le šolsko berilo.

Med obema stoji obsežna (najobsežnejša v vsej knjigi) razprava o Miroslavu Krleži, ki jo tvorijo posamezni, v različnih časih in različnih glasilih (večinoma hrvaških) objavljeni prispevki. Zdi se mi, da je ta študija osrednja v pričujočem Kreftovem delu. Vsekakor je najbolj pomembna prav za spoznanje njegovih nazorov o umetnosti, kajti v njej ne vidimo samo Krleže, marveč, in sicer v prav tolikšni meri, avtorja razprave samega. Opaziti je sicer, da je pisana v drugačnih razmerah, v času, ki so ga težili drugačni problemi, vendar je večina Kreftovih nazorov o umetnosti aktualna še danes. Mlajše generacije seveda ne morejo doumeti, kaj je takrat pomenilo braniti Krležo in razčlenjevati njegovo delo z marksističnih pozicij, a prav zaradi tega prerašča ta študija okvir podobe dela in osebnosti znamenitega hrvaškega pisatelja in postane pomemben prispevek k zgodovini ideoloških bojev na področju umetnosti v času med obema vojnama. V njej se literarni zgodovinar še najbolj umakne umetniku, ki z veliko zavzetostjo premišljuje o poteh in nalogah sodobne napredne umetnosti. Lahko bi jo sploh imenovali avtorjevo osebno izpoved.

»Portreti« so drugačni ko večina del s področja literarne zgodovine. Največkrat sicer imajo klasično zgradbo: oris družbenega okolja, pisateljev življenjepis in slednjič estetska in ideološka analiza njegovega dela. Vendar se metoda obravnavanja posameznih pisateljev spreminja od primera do primera. V knjigi so zastopane literarnozgodovinske razprave (dokumentacija in navedba virov sta morali iz tehničnih razlogov izostati), prispevki pretežno informacijskega značaja in eseji, ki ob upoštevanju literarnozgodovinskega gradiva že močno posegajo na področje umetniškega ustvarjanja. Tako imamo v njej opraviti hkrati z umetnikom in z literarnim zgodovinarjem, ki obravnava snov s stališča naprednega znanstvenega nazora in s sodobno metodo. Nekaterim avtorjevim trditvam bi sicer lahko kdo ugovarjal, a nihče ne more zanikati, da nosijo Kreftove študije njegov osebni, svojski pečat. In slednjič, sam njegov način pisanja je tak, da bo nedvomno vzbudil zanimanje tudi pri tistih, ki jim sicer literarna zgodovina ni mar. In prav to je njegova nedvomna zasluga.

Vera Brnčič

FRANCE BEVK, ČRNA SRAJCA

Novi roman Franceta Bevka, Črna srajca,* se po tematiki pridružuje njegovim prejšnjim delom, ki pripovedujejo o razžaljeni in trdoživi primorski deželi. V ozkem časovnem izseku in na tesnem prostoru ene same vasi z izmišljenim imenom Zavrh je v tem romanu ponovno upodobljeno življenje vse Primorske v bridkih letih bazoviških strelav in grobega potujčevanja. Snov

* Izdala Slovenska Matica v redni zbirki za leto 1955.